

УДК 338.439.5:339.13.012.42(477)

DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-8141/2025-13-16>**Зеркіна О. О.**кандидат економічних наук, доцент, докторант,
відділ ринкових механізмів та структур,
Державна установа«Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень
Національної академії наук України»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2500-3959>**Oksana Zerkina**State Institution “Institute of Market and Economic & Ecological Research
of the National Academy of Sciences of Ukraine”

ВІДТВОРЮВАЛЬНІ «РОЗРИВИ» В СИСТЕМІ ЗЕРНОВИХ І ХЛІБНИХ РИНКІВ УКРАЇНИ: ДІАГНОСТИКА ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

REPRODUCTIVE “BREAKS” IN THE SYSTEM OF GRAIN AND BREAD MARKETS IN UKRAINE: DIAGNOSTICS AND WAYS TO OVERCOME THEM

Анотація. У статті обґрунтовано теоретико-методичні засади ідентифікації та оцінювання відтворювальних «розривів» у системі вертикально суміжних зернових і хлібних ринків України. Актуальність дослідження зумовлена загостренням структурних дисбалансів в агропродовольчому секторі внаслідок повномасштабної збройної агресії, що проявляється в руйнуванні логістичної інфраструктури, блокаді експортних маршрутів, енергетичній кризі та мобілізації трудових ресурсів. Систематизовано теоретичні підходи до аналізу структурних дисбалансів: транзакційний, цінового диспаритету, розподілу доданої вартості, інституціональної асиметрії та резильєнтний. Запропоновано визначення відтворювальних «розривів» як структурних дисбалансів товарно-фінансових потоків між вертикально суміжними секторами, що виникають унаслідок нерівномірного розподілу доданої вартості та асиметрії ринкової влади. Розроблено інтегровану концептуальну модель класифікації «розривів» за функціональним, секторним та темпоральним вимірами. Обґрунтовано каскадну модель поширення дисбалансів між секторами ринкової системи. Здійснено оцінювання інтенсивності «розривів» на основі матричного підходу. Встановлено критичну вразливість хлібопекарського сектору (індекс 4,3 за п'ятибальною шкалою), зумовлену розривами доданої вартості, інституціональним та фінансовим. Обґрунтовано концептуальну модель селективного регулювання на основі трирівневої системи: оперативний рівень – реагування на поточні дисбаланси; тактичний – структурні перетворення; стратегічний – інституціональні трансформації та євроінтеграція. Сформовано дорожню карту імплементації з чотирма етапами: стабілізація, відновлення, модернізація, інтеграція на період 2025–2035 років. Практичне значення результатів полягає у можливості їх використання при формуванні політики регулювання агропродовольчих ринків та визначенні пріоритетів повоєнного відновлення України. Наукова новизна дослідження полягає в розробці інструментарію діагностики та подолання структурних дисбалансів у секторальному вимірі агропродовольчих ринків.

Ключові слова: відтворювальні «розриви», зерновий ринок, хлібний ринок, вертикально суміжні ринки, селективне регулювання, резильєнтність, додана вартість, євроінтеграція.

Abstract. The article substantiates theoretical and methodological foundations for identifying and assessing reproductive “gaps” in the system of vertically adjacent grain and bread markets of Ukraine. The relevance of the study is determined by the aggravation of structural imbalances in the agri-food sector due to full-scale armed aggression, manifested in the destruction of logistics infrastructure, blockade of export routes, energy crisis, and mobilization of labor resources. Theoretical approaches to the analysis of structural imbalances have been systematized: transactional, price disparity, value added distribution, institutional asymmetry, and resilience approaches. The definition of reproductive “gaps” as structural imbalances of commodity and financial flows between vertically adjacent sectors arising from uneven distribution of value added and asymmetry of market power has been proposed. An integrated conceptual model for classifying “gaps” according to functional, sectoral, and temporal dimensions has been developed. A cascade model for the spread of imbalances between sectors of the market system has been substantiated. The intensity of “gaps” has been assessed using a matrix approach. The critical vulnerability of the bakery sector (index 4.3 on a five-point scale) has been established, caused by value added, institutional, and financial gaps. A conceptual model of selective regulation based on a three-tier system has been substantiated: operational level – response to current imbalances; tactical – structural transformations; strategic – institutional transformations and European integration. A roadmap for implementation with four stages has been formed: stabilization, recovery, modernization, and integration for the period 2025–2035. The practical significance of the results lies in the possibility of their use in forming agri-food market regulation policy and determining priorities for post-war recovery of Ukraine. The scientific novelty of the study lies in the development of tools for diagnosing and overcoming structural imbalances in the sectoral dimension of agri-food markets.

Keywords: reproductive “gaps”, grain market, bread market, vertically adjacent markets, selective regulation, resilience, value added, European integration.

Постановка проблеми. Для ринкової економіки України характерними є диспропорції розвитку національних товарних ринків, зокрема між виробництвом і споживанням, розподілом доданої вартості між секторами, сировинним характером експортних операцій [1]. Ці диспропорції набувають особливої гостроти в системі зернових і хлібних ринків, де співіснують три вертикально суміжні сектори: сировинний (виробництво зерна), переробний (борошномельна та хлібопекарська промисловість) і торговельний (оптова та роздрібна реалізація). Нерівномірність їхнього розвитку породжує відтворювальні «розриви» – структурні дисбаланси товарно-фінансових потоків, що перешкоджають збалансованому функціонуванню всієї ринкової системи [4].

Україна належить до провідних виробників та експортерів зернових культур. Водночас структура зовнішньої торгівлі залишається переважно сировинною: лівова частка експорту припадає на зерно, тоді як продукція переробки – борошно, хлібобулочні вироби, макаронні вироби – займає незначний сегмент. Такий дисбаланс свідчить про недостатню інтегрованість переробних секторів у відтворювальний цикл та їхню вразливість до зовнішніх шоків. Повномасштабна збройна агресія російської федерації загострила ці проблеми. Руїнування логістичної інфраструктури, блокада морських портів, енергетичні кризи суттєво вплинули на функціонування всіх секторів зернового та хлібного ринків. У цих умовах набуває актуальності резильєнтний підхід до розбудови ринкових систем. Проєкт Плану відновлення України визначає забезпечення стійкості – економічної, соціальної та екологічної – головною метою повоєнного відродження держави [6]. Концепція забезпечення національної системи стійкості передбачає, зокрема, стійке постачання продовольства як базовий елемент функціонування критичної інфраструктури [5].

Міжнародний досвід засвідчує, що волатильність цін на продовольчих ринках залишається однією з ключових проблем глобальної продовольчої безпеки. Дослідження цінової динаміки на європейських ринках виявляють асиметрію передачі цінових сигналів між секторами, коли зростання цін на сировину швидко транслюється в роздрібні ціни, а зниження – із суттєвим запізненням [4]. Актуальність дослідження посилюється євроінтеграційним вектором розвитку України, що передбачає інтеграцію до міжнародних ланцюгів вартості та формування більш стійких ланцюгів постачань [6]. Це вимагає не лише модернізації виробничих потужностей, а й усунення інституціональних бар'єрів, що перешкоджають збалансованому розвитку всіх секторів зернового та хлібного ринків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика функціонування зернових та хлібних ринків перебуває в полі зору дослідників різних наукових напрямів. Ці дослідження можна згрупувати за тематичними блоками: теоретичні засади вертикальної інтеграції ринків, цінова динаміка та волатильність, технологічні аспекти переробки зерна, інституціональні механізми регулювання.

Фундаментальні засади аналізу вертикально інтегрованих ринкових структур закладено в працях О. Вільямсона, який обґрунтував роль трансакційних витрат та специфічності активів у формуванні між-

секторних взаємодій [2]. П. Кругман розвинув теорію стратегічної торговельної політики, наголосивши на важливості врахування взаємозв'язків між ринками в умовах глобалізації [3]. В українській економічній науці Б. В. Буркинський та О. В. Нікішина дослідили інституціональну природу економічних інтересів суб'єктів логістичних ланцюгів та обґрунтували концепцію вертикально суміжних товарних ринків [4]. Історичний аналіз глобального ринку пшениці у період 1840–1914 років здійснено М. Bertilorenzi, С. Fumian та G. Gozzini, які простежили становлення нових економічних інституцій – ф'ючерсних контрактів, зернових бірж, елеваторних систем [7]. Ці історичні паралелі актуальні для розуміння сучасних процесів інтеграції українських зернових ринків до глобальних ланцюгів вартості.

Цінова волатильність на продовольчих ринках залишається предметом активних наукових дискусій. L. Lambert та співавтори на основі аналізу 236 ринків у 60 країнах встановили, що ринки поблизу розвинених дорожніх мереж демонструють нижчу цінову волатильність, водночас виявлено гетерогенність ефектів: ринки хліба та олії дестабілізуються внаслідок централізації, тоді як ринки бобових та овочів – стабілізуються [8]. В. Kalinowska та P. Bórawski на прикладі Польщі встановили, що ціни на пшеницю формуються під впливом глобальних чинників, тоді як ціни на жито визначаються внутрішніми факторами, що підтверджує різну природу цінової динаміки в сировинному та переробному секторах [9].

Технологічні аспекти переробки зерна досліджували Т. Knapowski та співавтори, які встановили, що стародавні види пшениці характеризуються вищим вмістом білка та кращими показниками водопоглинання борошна, що робить їх перспективною сировиною для здорових харчових продуктів [10]. М. Munch та співавтори сформувавши комплексну базу даних, що охоплює технологічні, композиційні та сенсорні характеристики зразків пшениці, створюючи аналітичний базис для розуміння зв'язків між складом зерна та якістю продукції [11]. А. Valsalan, P. Hucl та M. Malalgoda оцінили хлібопекарський потенціал цільнозернового борошна з давніх видів пшениці, встановивши високі показники випікання полби CDC Tatra [12]. К. Bodor та співавтори проаналізували 39 зразків борошна на румунському ринку, виявивши значну варіабельність якісних характеристик, що підтверджує необхідність стандартизації вимог до сировини для хлібопекарської промисловості [13].

Проблематику диверсифікації зернових культур дослідили L. Aspooth та співавтори на основі опитування 406 фермерів США [14]. Встановлено, що доступність ринків збуту та цінова кон'юнктура є первинними бар'єрами виробництва малих зернових, тоді як програми підтримки та органічна сертифікація – драйверами.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукової літератури засвідчує, що дослідження зернових та хлібних ринків здебільшого концентруються на окремих аспектах їхнього функціонування – ціновій динаміці, технологічних параметрах переробки, інституціональних умовах торгівлі. Водночас системний аналіз взаємодії вертикально суміжних секторів (сировинного, переробного, торговельного) як

цілісної відтворювальної системи залишається недостатньо розробленим.

Потребує теоретичного осмислення сама природа структурних «розривів» у товарно-фінансових потоках між секторами ринкової системи. Відсутнє чітке розуміння механізмів виникнення, накопичення та трансмісії відтворювальних «розривів» між суміжними ланками ланцюга вартості. Не з'ясовано, яким чином дисбаланси в одному секторі каскадно поширюються на інші, посилюючи загальну нестабільність ринкової системи.

Методологічні підходи до оцінювання стійкості вертикально інтегрованих ринкових систем перебувають на стадії становлення. Більшість досліджень цінкової волатильності зосереджено на горизонтальному вимірі – порівнянні ринків різних країн чи регіонів, – тоді як вертикальний вимір – взаємозв'язки між секторами в межах одного ринкового ланцюга – аналізується фрагментарно. Бракує інтегрованого інструментарію, який дозволив би оцінити інтенсивність «розривів» у секторальному розрізі та визначити найбільш вразливі ланки системи.

Окремої уваги потребує проблема адаптації ринкових систем до зовнішніх шоків. Умови воєнного стану актуалізують необхідність розроблення механізмів селективного регулювання, спрямованих на подолання критичних дисбалансів та забезпечення резильєнтності агропродовольчих ринків.

Отже, невирішеними залишаються питання концептуалізації відтворювальних «розривів» як системного явища, розроблення методологічного інструментарію їхньої діагностики та обґрунтування механізмів забезпечення стійкості вертикально суміжних товарних ринків в умовах зовнішніх шоків, що й зумовлює необхідність цього дослідження.

Метою статті є обґрунтування теоретико-методичних засад ідентифікації та оцінювання відтворювальних «розривів» у системі вертикально суміжних зернових і хлібних ринків України та розроблення рекомендацій щодо механізмів забезпечення їхньої стійкості в умовах воєнних викликів і євроінтеграційних перетворень.

Виклад основного матеріалу. Систематизація теоретичних підходів до аналізу структурних дисбалансів дозволила виокремити п'ять концептуальних напрямів (табл. 1).

Систематизація теоретичних підходів засвідчує, що кожен із них акцентує увагу на окремому аспекті структурних дисбалансів у вертикально інтегрованих ринкових системах. Інтеграція зазначених підходів дозволяє сформувати комплексне розуміння відтворювальних «розривів» як багатовимірного явища, що охоплює цінові, вартісні, інституціональні та резильєнтні аспекти функціонування ринкової системи. Резильєнтний підхід набуває особливої актуальності в умовах зовнішніх шоків, оскільки дозволяє оцінити здатність системи до відновлення та адаптації. Синтез теоретичних положень створює методологічну основу для розроблення інтегрованої моделі діагностики «розривів» у системі вертикально суміжних ринків України.

Інтегрована концептуальна модель відтворювальних «розривів» передбачає їхню класифікацію за трьома вимірами (рис. 1).

Представлена концептуальна модель (рис. 1) систематизує відтворювальні «розриви» за трьома взаємопов'язаними вимірами: функціональним (за типом порушення), секторним (за місцем виникнення) та темпоральним (за тривалістю), що дозволяє здійснити комплексну діагностику структурних дисбалансів у системі вертикально суміжних товарних ринків.

Взаємозв'язок між вимірами класифікації представлено на рис. 2.

Функціональний тип розриву детермінує його секторну локалізацію: цінковий розрив найбільш виражений на межі сировинного та переробного секторів, тоді як інституціональний – у хлібопекарському підсекторі. Секторні особливості впливають на темпоральні характеристики: низька капіталізація переробного сектору трансформує короткострокові цінкові коливання у довгострокові розриви доданої вартості. Тривалість розриву, своєю чергою, змінює його функціональну природу – хронічний цінковий диспаритет породжує фінансовий розрив через декапіталізацію вразливих секторів.

Таблиця 1 – Теоретичні підходи до аналізу структурних дисбалансів у вертикально інтегрованих ринкових системах

Теоретичний підхід	Ключові положення	Індикатори дисбалансів	Представники
Трансакційний	Вертикальна інтеграція як відповідь на високі трансакційні витрати; специфічність активів визначає форму координації	Рівень трансакційних витрат; ступінь специфічності активів; частота трансакцій	Williamson O.E. [2]
Цінковий диспаритет	Асиметрія передачі цінкових сигналів між суміжними секторами; «ножиці цін» як прояв структурного дисбалансу	Індекс цінкового диспаритету; коефіцієнт передачі цін; волатильність цін	Lambert L.H. et al. [8]; Kalinowska B. [9]
Розподіл доданої вартості	Нерівномірний розподіл доданої вартості між ланками ланцюга; концентрація прибутку в торговельному секторі	Частка доданої вартості за секторами; коефіцієнт ефективності міжсекторної взаємодії	Буркинський Б.В., Нікішина О.В. [4, 15]
Інституціональна асиметрія	Різний рівень інституціональної підтримки секторів; асиметрія ринкової влади; бар'єри доступу до ресурсів	Індекс концентрації ринку; рівень державної підтримки; доступ до фінансування	Нікішина О. В. [16]
Резильєнтний	Здатність системи відновлюватися після зовнішніх шоків; стійкість товарно-фінансових потоків	Індекс резильєнтності; швидкість відновлення; адаптивна здатність	Briguglio L. [17]

Джерело: систематизовано автором

I. ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІР (за типом порушення)

Тип розриву	Сутність	Індикатори	Критичне значення
Ціновий	Асиметрія передачі цінових сигналів між секторами	Індекс цінового диспаритету	> 1,5
Доданої вартості	Нерівномірний розподіл ДВ між ланками ланцюга	Частка ДВ сировинного сектору	< 25%
Інституціональний	Асиметрія ринкової влади та доступу до ресурсів	Індекс асиметрії рентабельності	> 3,0
Логістичний	Порушення товаропотоків, зростання витрат	Частка логістичних витрат у ціні	> 25%
Якісний	Невідповідність якості сировини потребам переробки	Частка зерна I-II класу	< 30%
Фінансовий	Обмежений доступ до кредитних ресурсів	Частка суб'єктів з доступом до кредитів	< 40%

II. СЕКТОРНИЙ ВИМІР (за місцем виникнення)

Сектор	Підсектори	Типові розриви	Ступінь вразливості
Сировинний	Виробництво зерна	Ціновий, якісний, фінансовий	Середній
Переробний	Борошномельний	Доданої вартості, логістичний	Високий
Переробний	Хлібопекарський	Інституціональний, фінансовий	Критичний
Торговельний	Оптова торгівля	Ціновий, інституціональний	Низький
Торговельний	Роздрібна торгівля	Ціновий	Низький
Міжсекторний	Сировинний ↔ Переробний	Ціновий, доданої вартості	Високий
Міжсекторний	Переробний ↔ Торговельний	Інституціональний, ціновий	Середній

III. ТЕМПОРАЛЬНИЙ ВИМІР (за тривалістю)

Тип за тривалістю	Період	Характеристика	Приклади	Інструменти регулювання
Короткостроковий	до 1 року	Кон'юнктурні коливання, сезонні фактори	Сезонний дефіцит зерна	Оперативні інтервенції
Середньостроковий	1–3 роки	Циклічні зміни, адаптація до шоків	Відновлення після блокади портів	Програми підтримки
Довгостроковий	3–7 років	Структурні трансформації	Модернізація переробки	Інвестиційні програми
Структурний (хронічний)	> 7 років	Системні дисбаланси, інституціональні деформації	Експортна орієнтація сировини	Інституціональні реформи

Рисунок 1 – Класифікація відтворювальних «розривів» у системі вертикально суміжних товарних ринків

Джерело: авторська розробка

Каскадна модель поширення «розривів» демонструє механізм трансмісії дисбалансів між секторами. Зовнішній шок (блокада портів) ініціює логістичний розрив у сировинному секторі, який через зростання цін на зерно трансформується у ціновий розрив на межі з переробним сектором. Подальша передача цінового імпульсу в торговельний сектор супроводжується зворотним зв'язком – зниження платоспроможного попиту населення скорочує обсяги реалізації, що генерує фінансовий розрив у переробному секторі.

Рис. 3 підтверджує критичну вразливість хлібопекарського підсектору (середній індекс 4,3 за шкалою 1–5), що обґрунтовує його пріоритетність для регуляторного втручання.

Середня глибина розривів і профілі розривів представлено на рисунку 4.

Аналіз рис. 4а засвідчує суттєву диференціацію глибини відтворювальних «розривів» між секторами системи зернових і хлібних ринків. Радарна діаграма

профілю хлібопекарського сектору (рис. 4б) візуалізує структуру його вразливості за типами «розривів». Порівняльний аналіз профілів секторів (рис. 4в) виявляє специфічні патерни вразливості.

Виявлена конфігурація «розривів» підтверджує гіпотезу про асиметричний розподіл ризиків у вертикально інтегрованих ринкових системах: сектори з найнижчою ринковою владою (хлібопекарський, борошномельний) акумулюють найбільші дисбаланси, тоді як торговельні сектори з вищою переговорною позицією здатні транслювати ризики на партнерів по ланцюгу вартості. Інтегральна оцінка глибини відтворювальних «розривів» за секторами представлена на рис. 5.

Ідентифікація типу, локалізації та тривалості «розриву» дозволяє обрати адекватний інструментарій впливу: оперативні інтервенції для короткострокових цінових дисбалансів, програми підтримки для середньострокових фінансових розривів, інституціональні реформи для хронічних структурних деформацій.

СХЕМА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ МІЖ ВИМІРАМИ КЛАСИФІКАЦІЇ

Зв'язок	Опис	Приклад
Функціональний → Секторний	Тип розриву визначає його локалізацію в секторах	Ціновий розрив найбільш виражений на межі сировинний ↔ переробний
Секторний → Темпоральний	Структурні особливості сектору впливають на тривалість розриву	Низька капіталізація переробки → довгостроковий розрив ДВ
Темпоральний → Функціональний	Тривалість розриву трансформує його функціональну природу	Короткостроковий ціновий → середньостроковий фінансовий
Функціональний ↔ Функціональний	Взаємопідсилення різних типів розривів	Логістичний розрив → ціновий розрив → фінансовий розрив
Секторний ↔ Секторний	Передача дисбалансів між секторами	Низька рентабельність переробки → скорочення попиту на зерно

КАСКАДНА МОДЕЛЬ ПОШИРЕННЯ «РОЗРИВІВ»

Етап	Процес	Сектор-джерело	Сектор-реципієнт	Тип розриву
1	Ініціація	Зовнішнє середовище	Сировинний	Логістичний (блокада портів)
2	Первинна трансмісія	Сировинний	Переробний	Ціновий (зростання цін на зерно)
3	Вторинна трансмісія	Переробний	Торговельний	Ціновий (зростання цін на хліб)
4	Зворотний зв'язок	Торговельний	Переробний	Фінансовий (зниження попиту)
5	Системний ефект	Переробний	Сировинний	Доданої вартості (скорочення закупівель)

Рисунок 2 – Взаємозв'язки та каскадна модель поширення «розривів» у системі вертикально суміжних товарних ринків

Джерело: авторська розробка

МАТРИЦЯ ВІДТВОРЮВАЛЬНИХ «РОЗРИВІВ»

(інтенсивність за секторами та типами, шкала 1-5)

Тип розриву \ Сектор	Виробництво зерна	Борошномельний	Хлібопекарський	Оптова торгівля	Роздрібна торгівля	СЕРЕДНЕ
Ціновий	3	3	4	4	3	3,4
Доданої вартості	4	4	5	2	2	3,4
Інституціональний	3	3	5	2	2	3
Логістичний	5	4	3	4	2	3,6
Якісний	4	3	4	2	1	2,8
Фінансовий	4	4	5	2	2	3,4
СЕРЕДНЕ	3,8	3,5	4,3	2,7	2	—

Легенда: 5 - Критичний 4 - Високий 3 - Середній 2 - Низький 1 - Мінімальний

Рисунок 3 – Матриця інтенсивності «розривів» за секторами та типами у системі вертикально суміжних товарних ринків

Джерело: авторська розробка

Селективне регулювання передбачає диференціацію інструментів впливу залежно від типу та локалізації структурного «розриву» (табл. 2).

Практичну реалізацію концептуальної моделі забезпечує дорожня карта імплементації (рис. 6).

Етап I «Стабілізація» фокусується на антикризових інтервенціях. Етап II «Відновлення» спрямований на відновлення логістичної інфраструктури (елеваторів, зернових терміналів, транспортних шляхів), модернізацію переробних потужностей, реалізацію кадрових програм. Етап III «Модернізація» передбачає впровадження кластерних ініціатив, наскрізну цифровізацію ланцюгів вартості, імплементацію принципів Індустрії 5.0. Етап IV «Інтеграція» забезпечує повну гармонізацію з європейськими стандартами, інтеграцію транспортної інфраструктури до мережі TEN-T, створення експортних хабів для продукції з високою доданою вартістю.

Висновки. У статті обґрунтовано теоретико-методичні засади ідентифікації та оцінювання відтворювальних «розривів» у системі вертикально суміжних зернових і хлібних ринків України та розроблено рекомендації щодо механізмів забезпечення їхньої стійкості в умовах воєнних викликів і євроінтеграційних перетворень.

1. Систематизовано теоретичні підходи до аналізу структурних дисбалансів у вертикально інтегрованих ринкових системах. Виокремлено п'ять концептуальних напрямів: транзакційний, цінового диспаритету, розподілу доданої вартості, інституціональної асиметрії та резильєнтний. Запропоновано визначення відтворювальних «розривів» як структурних дисбалансів товарно-фінансових потоків між вертикально суміжними секторами ринкової системи, що виникають унаслідок нерівномірного розподілу доданої вартості, асиметрії ринкової влади та неузгодженості

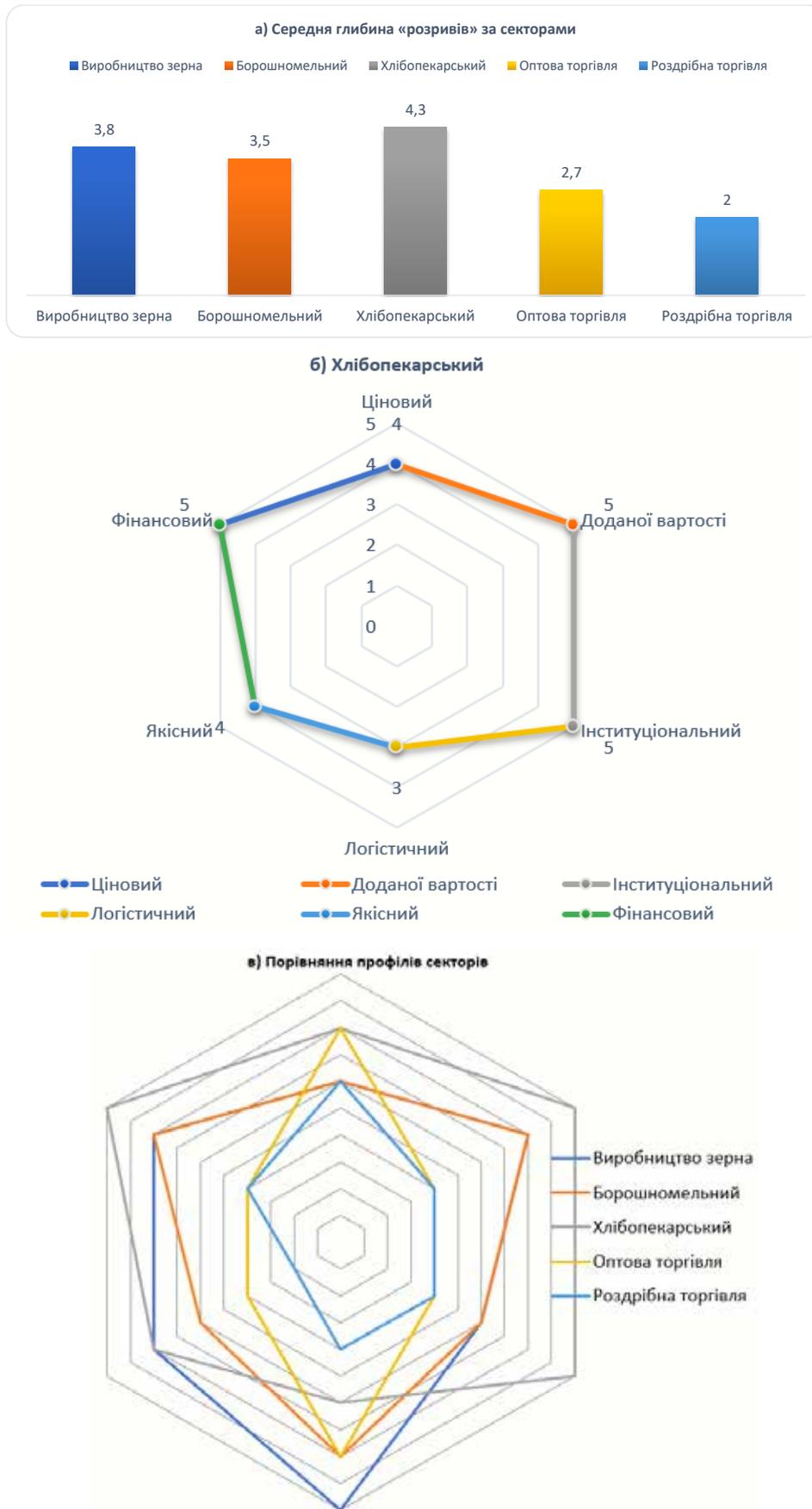

Рисунок 4 – Середня глибина і профілі «розривів» за секторами та типами у системі вертикально суміжних товарних ринків

Джерело: авторська розробка

Рис. 5. Інтегральна оцінка глибини відтворювальних «розривів» за секторами системи зернових і хлібних ринків України, 2024 р.

Джерело: авторська розробка

Таблиця 2 – Інструменти селективного регулювання для подолання відтворювальних «розривів»

Тип «розриву»	Об’єкт регулювання	Інструменти	Очікуваний ефект	Термін реалізації
Ціновий диспаритет	Сировинний–переробний сектори	Моніторинг цін; антимонопольне регулювання; форвардні контракти	Зниження індексу диспаритету до 1,2	Коротко-строковий
Розрив доданої вартості	Переробний сектор	Податкові стимули для переробки; субсидії на модернізацію; кластерні ініціативи	Зростання частки переробки до 15%	Середньо-строковий
Інституціональна асиметрія	Хлібопекарський сектор	Компенсація енергетичних витрат; пільгове кредитування; статус критичної інфраструктури	Підвищення рентабельності до 8–10%	Коротко-строковий
Логістичний розрив	Інфраструктура	ДПП у відновленні елеваторів; розвиток Дунайських портів; інтеграція до TEN-T	Зниження логістичних витрат на 20%	Довго-строковий
Розрив якості	Сировинний сектор	Підтримка насінництва; премії за якість; контрактне виробництво	Зростання частки зерна I–II класу до 40%	Середньо-строковий
Розрив доступу до ринків	Експортний сектор	Переговори щодо квот ЄС; диверсифікація ринків; брендинг	Розширення квот на 30%	Середньо-строковий

Примітка: ДПП – державно-приватне партнерство; TEN-T – Trans-European Transport Network (Транс'європейська транспортна мережа)

Джерело: розроблено автором

інституціональних умов функціонування суміжних ринків.

2. Розроблено інтегровану концептуальну модель класифікації відтворювальних «розривів» за трьома вимірами: функціональним (ціновий, доданої вартості, інституціональний, логістичний, якісний, фінансовий), секторним (сировинний, переробний, торговельний, міжсекторний) та темпоральним (короткостроковий, середньостроковий, довгостроковий, структурний). Обґрунтовано каскадну модель поширення «розривів», що демонструє механізм трансмісії дисбалансів між секторами: зовнішній шок ініціює логістичний розрив у сировинному секторі, який трансформується у ціно-

вий на межі з переробним, генерує фінансовий розрив через зниження попиту та замикає коло системним ефектом скорочення закупівель.

3. Здійснено оцінювання інтенсивності «розривів» за секторами та типами на основі матричного підходу. Встановлено критичну вразливість хлібопекарського сектору, що зумовлено «трикутником критичності» – розривами доданої вартості, інституціональним та фінансовим. Виробництво зерна та борошномельна промисловість перебувають у зоні високої вразливості з вираженим логістичним розривом унаслідок руйнування портової інфраструктури. Торговельні сектори демонструють нижчі показники,

ДІАГРАМА ГАНТА: ЕТАПИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ

Етап / Захід	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032	2033	2034	2035
I. СТАБІЛІЗАЦІЯ											
Моніторинг цін											
Субсидування хлібопекарів											
II. ВІДНОВЛЕННЯ											
Відновлення інфраструктури											
Модернізація переробки											
III. МОДЕРНІЗАЦІЯ											
Кластерні ініціативи											
Цифровізація											
Індустрія 5.0											
IV. ІНТЕГРАЦІЯ											
Гармонізація з ЄС											
Інтеграція до ТЕН-Т											
Експортні хаби											

Легенда:

Етап I: Стабілізація (2025)	Етап II: Відновлення (2026-2027)	Етап III: Модернізація (2028-2030)	Етап IV: Інтеграція (2030-2035)
-----------------------------	----------------------------------	------------------------------------	---------------------------------

Рисунок 6 – Дорожня карта імплементації моделі селективного регулювання

Джерело: розроблено автором

що свідчить про їхню здатність транслювати ризики на партнерів по ланцюгу вартості.

4. Обґрунтовано інструменти селективного регулювання, диференційовані за типами «розривів»: для цінового диспаритету – моніторинг цін, антимонопольне регулювання, форвардні контракти; для розриву доданої вартості – податкові стимули, субсидії на модернізацію, кластерні ініціативи; для інституціональної асиметрії – компенсація енергетичних витрат, пільгове кредитування, статус критичної інфраструктури; для логістичного розриву – державно-приватне партнерство у відновленні елеваторів, розвиток Дунайських портів, інтеграція до Транс'європейської транспортної мережі (TEN-T).

5. Розроблено концептуальну модель селективного регулювання на основі трирівневої системи: оперативний рівень (до 1 року) – реагування на поточні дисбаланси через інтервенції та субсидування; тактичний рівень (1–5 років) – структурні перетворення через модернізацію переробки та відновлення інфраструктури; стратегічний рівень (5–10 років) – інституціо-

нальні трансформації через євроінтеграцію та імплементацію принципів Індустрії 5.0.

6. Сформовано дорожню карту імплементації моделі з чотирма етапами: стабілізація – антикризові інтервенції та підтримка хлібопекарського сектору; відновлення – модернізація інфраструктури та переробних потужностей; модернізація – кластерні ініціативи, цифровізація, Індустрія 5.0; інтеграція – гармонізація з європейськими стандартами та створення експортних хабів.

Практичне значення результатів полягає у можливості їх використання органами державної влади при формуванні політики регулювання агропродовольчих ринків, галузевими асоціаціями при розробці стратегій розвитку, міжнародними партнерами при визначенні пріоритетів підтримки повоєнного відновлення України. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою системи моніторингу відтворювальних «розривів», обґрунтуванням механізмів фінансування заходів селективного регулювання та адаптацією моделі до інших вертикально інтегрованих товарних ринків.

Бібліографічний список:

1. Національний банк України. Просто про економіку (на основі матеріалів Інфляційного звіту за квітень 2023 року). 2023. URL: <https://surl.li/yvlvks>
2. Williamson O.E. The Vertical Integration of Production: Market Failure Considerations. *The American Economic Review*. 1971. Vol. 61. № 2. P. 112–123. URL: <http://www.jstor.org/stable/1816983>
3. Loughheed A. Strategic Trade Policy and the New International Economics edited by Paul Krugman (MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1987) pp. x + 313. *Prometheus*. 1989. Vol. 7. № 2. P. 366–368. DOI: <https://doi.org/10.1080/08109028908629085>
4. Буркинський Б.В., Нікішина О.В. Інституційна природа економічних інтересів суб'єктів логістичних ланцюгів товарних ринків. *Економічні інновації*. 2019. Т. 21. № 4. С. 8–21. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001061138>

5. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції забезпечення національної системи стійкості до 2025 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 листопада 2023 р. № 1025-р. URL: <https://surl.li/uhsuga>
6. Проект Плану відновлення України. Матеріали Національної ради з відновлення України від наслідків війни. 2022. URL: <https://surl.li/rwjzbe>
7. Bertilorenzi M., Fumian C., Gozzini G. A History of the Global Wheat Trade: Actors and Dynamics (1840–1914). London : Routledge, 2025. 336 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781032642369>
8. Lambert L.H., Schoeneman J.P., Lambert D.M., Brien M.W. Road networks and food price volatility. *Global Food Security*. 2025. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2025.100884>
9. Kalinowska B., Bórawski P. Factors Influencing Grain Prices in Poland. *Annals of the Polish Association of Agricultural and Agribusiness Economists*. 2024. Vol. 26. № 4. P. 112–130. DOI: <https://doi.org/10.5604/01.3001.0054.8800>
10. Knapowski T., Szczepanek M., Kozera W., Ducsay L. Technological Properties of Ancient Wheat Species and Common Wheat Grown Organically Under Mouldboard Ploughing and Shallow Tillage. *Agriculture*. 2025. Vol. 15. № 18. DOI: <https://doi.org/10.3390/agriculture15181937>
11. Deborde C., Dervaux S., Geoffroy S., Kansou K., Le Gall S., Linossier L., Meleard B., Menut L., Morel M.H., Weber M., Saulnier L. Dataset for common wheat (*Triticum aestivum* L.) grain and flour characterization using classical and advanced analyses. *Data in Brief*. 2025. Vol. 59. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.dib.2025.111375>
12. Valsalan A., Hucl P., Malalgoda M. Evaluating the breadmaking potential of wholemeal flours from einkorn, emmer, and spelt grown in the Canadian prairies. *Cereal Chemistry*. 2025. Vol. 102. № 3. P. 506–519. DOI: <https://doi.org/10.1002/cche.10865>
13. Bodor K., Szilágyi J., Salamon B., Szakács O., Bodor Z. Physical-chemical analysis of different types of flours available in the Romanian market. *Scientific Reports*. 2024. Vol. 14. № 1. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41598-023-49535-x>
14. Asprooth L., Krome M., Hartman A., McFarland A., Galt R., Prokopy L. Our daily bread in the Heartland: Understanding and leveraging diversification to small grains in corn and soybean systems. *Journal of Soil and Water Conservation*. 2025. Vol. 80. № 2. P. 116–143. DOI: <https://doi.org/10.1080/00224561.2025.2451000>
15. Нікішина О.В. Відтворювальний методичний підхід до оцінки ефективності інтегрованих товарних ринків. *Економіка харчової промисловості*. 2017. Т. 9. № 3. С. 24–35. DOI: <https://doi.org/10.15673/fe.v9i3.621>
16. Нікішина О.В. Концептуальний підхід до селективного регулювання відтворювальних процесів у системі суміжних ринків зерна та продуктів його переробки. *Економіка харчової промисловості*. 2016. Т. 8. Вип. 2. С. 9–20. URL: <https://journals.onaft.edu.ua/index.php/fe/article/view/125>
17. Briguglio L., Cordina G., Farrugia N., Vella S. Economic vulnerability and resilience concepts and measurements. WIDER Research Paper. № 2008/55. Helsinki : The United Nations University World Institute for Development Economics Research (UNU-WIDER), 2008. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/45146/1/571437761.pdf>

References:

1. National Bank of Ukraine (2023). Prosto pro ekonomiku (na osnovi materialiv Inflatsiinoho zvituzha za kviten 2023 roku) [Simply about economy (based on Inflation Report materials, April 2023)]. Available at: <https://surl.li/yvlvks>
2. Williamson O.E. (1971). The Vertical Integration of Production: Market Failure Considerations. *The American Economic Review*, vol. 61, no. 2, pp. 112–123. Available at: <http://www.jstor.org/stable/1816983>
3. Loughheed A. (1989). Strategic Trade Policy and the New International Economics edited by Paul Krugman (MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1987) pp. x + 313, ISBN 0-262-11112-8 [Book review]. *Prometheus*, vol. 7, no. 2, pp. 366–368. DOI: <https://doi.org/10.1080/08109028908629085>
4. Burkynskiy B.V., Nikishyna O.V. (2019). Instyutysiina pryroda ekonomichnykh interesiv subiektiv lohistychnykh lantsiuhih tovarnykh rynkiv [Institutional nature of economic interests of commodity market logistics chain actors]. *Ekonomichni innovatsii*, vol. 21, no. 4, pp. 8–21. Available at: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001061138>
5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2023). Pro zatverdzhennia planu zakhodiv z realizatsii Kontseptsii zabezpechennia natsionalnoi systemy stiikosti do 2025 roku: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 10 lystopada 2023 r. № 1025-r [On approval of the action plan for implementing the Concept for ensuring the national resilience system until 2025: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine no. 1025-r]. Available at: <https://surl.li/uhsuga>
6. National Recovery Council (2022). Proiekt Planu vidnovlennia Ukrainy. Materialy Natsionalnoi rady z vidnovlennia Ukrainy vid naslidkiv viiny [Draft Ukraine Recovery Plan. Materials of the National Council for the Recovery of Ukraine from the Consequences of War]. Available at: <https://surl.li/rwjzbe>
7. Bertilorenzi M., Fumian C., Gozzini G. (2025). A History of the Global Wheat Trade: Actors and Dynamics (1840–1914). London: Routledge, 336 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781032642369>
8. Lambert L.H., Schoeneman J.P., Lambert D.M., Brien M.W. (2025). Road networks and food price volatility. *Global Food Security*. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2025.100884>
9. Kalinowska B., Bórawski P. (2024). Factors Influencing Grain Prices in Poland. *Annals of the Polish Association of Agricultural and Agribusiness Economists*, vol. 26, no. 4, pp. 112–130. DOI: <https://doi.org/10.5604/01.3001.0054.8800>
10. Knapowski T., Szczepanek M., Kozera W., Ducsay L. (2025). Technological Properties of Ancient Wheat Species and Common Wheat Grown Organically Under Mouldboard Ploughing and Shallow Tillage. *Agriculture*, vol. 15, no. 18. DOI: <https://doi.org/10.3390/agriculture15181937>
11. Deborde C., Dervaux S., Geoffroy S., Kansou K., Le Gall S., Linossier L., Meleard B., Menut L., Morel M.H., Weber M., Saulnier L. (2025). Dataset for common wheat (*Triticum aestivum* L.) grain and flour characterization using classical and advanced analyses. *Data in Brief*, vol. 59. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.dib.2025.111375>
12. Valsalan A., Hucl P., Malalgoda M. (2025). Evaluating the breadmaking potential of wholemeal flours from einkorn, emmer, and spelt grown in the Canadian prairies. *Cereal Chemistry*, vol. 102, no. 3, pp. 506–519. DOI: <https://doi.org/10.1002/cche.10865>
13. Bodor K., Szilágyi J., Salamon B., Szakács O., Bodor Z. (2024). Physical-chemical analysis of different types of flours available in the Romanian market. *Scientific Reports*, vol. 14, no. 1. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41598-023-49535-x>
14. Asprooth L., Krome M., Hartman A., McFarland A., Galt R., Prokopy L. (2025). Our daily bread in the Heartland: Understanding and leveraging diversification to small grains in corn and soybean systems. *Journal of Soil and Water Conservation*, vol. 80, no. 2, pp. 116–143. DOI: <https://doi.org/10.1080/00224561.2025.2451000>

15. Nikishyna O.V. (2017). Vidtvoriuvalnyi metodychnyi pidkhid do otsinky efektyvnosti intehrovanykh tovarnykh rynkiv [Reproductive methodological approach to evaluating the efficiency of integrated commodity markets]. *Ekonomika kharchovoi promyslovosti*, vol. 9, no. 3, pp. 24–35. DOI: <https://doi.org/10.15673/fe.v9i3.621>

16. Nikishyna O.V. (2016). Kontseptualnyi pidkhid do selektyvnoho rehuliuвання vidtvoriuvalnykh protsesiv u systemi sumizhnykh rynkiv zerna ta produktiv yoho pererobky [Conceptual approach to selective regulation of reproductive processes in the system of adjacent grain markets and grain processing products]. *Ekonomika kharchovoi promyslovosti*, vol. 8, is. 2, pp. 9–20. Available at: <https://journals.onaft.edu.ua/index.php/fe/article/view/125>

17. Briguglio L., Cordina G., Farrugia N., Vella S. (2008). Economic vulnerability and resilience concepts and measurements. WIDER Research Paper, no. 2008/55. Helsinki: The United Nations University World Institute for Development Economics Research (UNU-WIDER). Available at: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/45146/1/571437761.pdf>

Стаття отримана: 12.11.2025

Стаття прийнята: 08.12.2025

Стаття опублікована: 26.12.2025